

Forrás: <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2016/07/vajda-barnabas-az-első-világhaboru-a-szlovakiai-tortenelemtankonyvekben-07-01-13/>

Vajda Barnabás

Az első világháború a szlovákiai történelemtankönyvekben¹

Bevezetés

Az alábbi tanulmány tíz, Szlovákiában kiadott történelemtankönyv vizsgálatán alapul; egy érettségi tansegédletet, valamint három térképet is elemeztünk. A vizsgált könyvek többsége (nyolc) eredetileg szlovák nyelvű, kettő pedig magyar. A tankönyvek kutatásán túl a tanulmány megállapításai támaszkodnak a régebbi (1989 előtti) és a legújabb első világháborús szlovák történeti szakirodalomra. Mind a vizsgált tankönyvek, mind a felhasznált szlovák historiográfiai munkák listája a tanulmány végén található.

Szlovákiában az általános iskola a gyermekek hatodik életévében kezdődik, és kilenc évfolyam után, 15 éves korban fejeződik be. Az első világháború a tanterv szerint kilencedik osztályban téma, tehát nagyjából 14 évesen találkoznak vele először a fiatalok. A négyévfolyamos gimnáziumokban az első három osztályban (16-18 évesek) van történelem (negyedik osztályban már nincs), itt rendszerint a harmadik év elején foglalkoznak az első világháborúval.

1. Az első világháború kontextusa

A vizsgált szlovákiai tankönyvek többsége jellemzően az egyetemes (európai) történelem részeként taglalja az első világháborút. A kérdés azonban komplex, mivel a szlovák nemzeti történelmet tárgyaló tankönyvek is rendszeresen tartalmazznak olyan fejezeteket, amelyek tágabb értelemben szintén az első világháború témái közé sorolhatók. Ilyen itt is, ott is előforduló fejezet például a csehszlovák állam megalakulása, vagy még inkább a trianoni békeszerződés mint a párizsi békerendszer része.

Ez a jelenség összefügg azzal a felfogással, mely szerint a jelenlegi szlovák történetírás, s belőle fakadóan a szlovák történelemtankönyvek is leginkább csak az első világháború kezdetére és végére koncentrálnak. Ez a következőket jelenti: A szlovák történelemtankönyvek sajátos (nemzeti) kronológiát követnek az első világháború kapcsán. Míg a világháború eleje egyértelműen 1914 nyarához kötődik (Gavrilo Princip, merénylet, hadüzenetek sora stb.), addig a vége a tankönyvekben *elmosódik*. Elmosódáson azt kell érteni, hogy a szlovák tankönyvekben általában *nincs határozott vége az első világháborúnak*. Nincs, mert a háború vége (1918 ősze) szövegszerűen összemosódik a Csehszlovák állam megalakulásával (1918. október 28.), azaz gyakorlatilag szétválaszthatatlanul összekapcsolódik a háború vége és az új állam kezdete. A témák efféle összekeverése egy-egy esetben megtévesztő tankönyvi szöveghez vezet, mint például Marián Damankoš tankönyvében,² amelyben minden előzetes információ nélkül a háború végén „a csehszlovák delegáció” a párizsi békekonferencia „egyik bizottságában” hirtelen a győztesek között bukkan fel.³ Ennek az ingadozó, bizonytalan kronológiai felosztásnak hagyománya van. Az 1978-as történeti szintézisben az első világháborúnak része volt az orosz forradalom és a

Vajda Barnabás: Az első világháború a szlovákiai történelemtankönyvekben

tanácsidőszak is,⁴ a Csehszlovák Köztársaság megalakulása, és az új állam határainak kialakulása viszont ezektől a fejezetektől külön volt választva.⁵ Az első világháborúról szóló legújabb szintézis szintén tartalmazza a keleti fronti orosz előrenyomulás szlovákiai következményeit, és a Csehszlovák Köztársaság megalakulásával végződik.⁶

A kronológia elmosódásának technikája (amikor tehát a háború vége összemosódik az új állam kezdetével) két következménnyel jár a tankönyvekben. Az egyik, hogy ezekben a tankönyvekben a világháború és az első Csehszlovák Köztársaság megalakulásának ténye egybemosódik, mivel nincs a kettő között éles cezúra, sőt, az ország megalakulása mintegy *kézenfekvő következménye* a tankönyvekben a háborúnak. A másik következmény, hogy a szlovák nemzetnek az első világháborúban való nem egyértelmű helyzete (ti. hogy melyik oldalon kezdték a háborút, melyik oldalon álltak a háború alatt, és melyiken fejezték be) a *konfúz módon fogalmazó* tankönyvekben és térképeken azt sugallja a tanulóknak, hogy egy bizonytalan állapotból kiindulva a szlovákok az első világháború végén a győztesek oldalán álltak, és gyakorlatilag *semmi közülük nem volt* sem az Osztrák–Magyar Monarchiához, sem a vesztes országokhoz. (E jelenség további részleteit lásd a 4.3. fejezetben.)

1.2. A világháború súlya, aránya a tankönyvekben belül

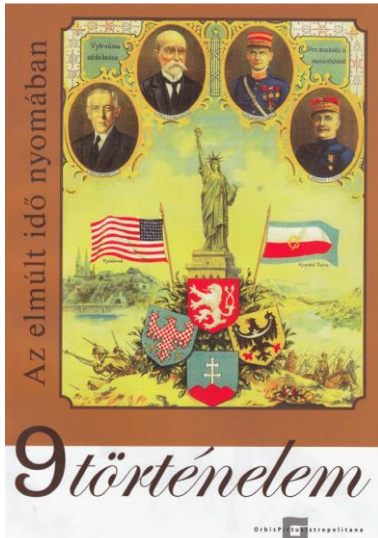
Az első világháborúnak (ha a témát szűken és szigorúan értelmezzük) a közelmúltban *nem volt és jelenleg sincs kiemelt szerepe, terjedelme* a történelemtanterven belül. Ez azzal a megszorítással igaz, ha az első világháborút – időben és térben – *szűken* fogjuk fel, azaz első világháborúnak az 1914 júniusától 1918 novemberéig terjedő időszakot tekintjük, amelybe nem számoljuk bele sem a forradalmi Oroszország történetét, sem a Csehszlovák Köztársaság megalakulását. Az utóbbi tényező azért fontos, mert – ahogy fentebb már említettük – a korábbi csehszlovák és több jelenlegi szlovák történelemtankönyv az első Csehszlovák Köztársaság megalakulását hagyományosan az első világháború kontextusában, azzal együtt, azzal összekeverve szokta taglalni, így viszont a téma terjedelme igen jelentősen megnő.

A fenti megszorítások alapján a vizsgált 1989 utáni tankönyvekben öt-tíz százalék között változik *az adott tankönyv egész terjedelméhez viszonyítva* az első világháború aránya. Ezt az arányt csak egy vizsgált tankönyv haladja meg; ez az 1998-ban megjelent, Dušan Kováč és szerzőtársai által jegyzett *Szlovákia az új évszázadban* című tankönyv⁷ kivételesen nagy terjedelemben, mintegy 17 százalékban foglalkozik az első világháborúval, ráadásul azt a nemzeti történelem kontextusában teszi. Ezt a konkrét jelenséget nem tudjuk mással magyarázni, mint azzal, hogy az 1995-ös ún. mečiarista nacionalista időszak után ellenreakcióként a tankönyvszerzők egy liberálisabb csoportja (a megnevezett tankönyv szerzői kollektívája egyértelműen annak tekinthető) tudatosan egy olyan – a nemzeti történelemmel foglalkozó – tankönyvet alkotott, amely *a nemzetközi kontextus által* oldotta azt a nacionalista szemléletet, amelyben a nemzeti történelem túldimenzionálttá vált.

A vizsgált tankönyvek alapján megállapítható, hogy az első világháború témájának terjedelme *elenyésző* volt az 1989 előtti időszak összes tankönyvében, pontosabban nagyfokú aránytalanságot, torzulást okozott az, hogy az ideológiailag terhelt, 1989 előtti tankönyvek felnagyított terjedelemben taglalták az orosz-szovjet forradalmat, aránytalanul nagy hangsúlyt helyezve annak lenini időszakára. Érdekes megfigyelni, hogyan alakul az orosz történelemről szóló tananyag *mennyisége* a vizsgált tankönyvekben: 1989 után a szlovákiai tankönyvekből szinte teljesen kiveszett az orosz-szovjet forradalom témája, viszont a 2000-es évek közepén (egy-egy konkrét szerzőkhöz kapcsolható történelemtankönyvekben) újra erős ruszofília

tapasztható (mint pl. Marián Damankoš már említett és a Kodajová–Tonková szerzőpáros tankönyvében.)⁸

1.3. Az Osztrák–Magyar Monarchia értékelése



Megállapítható, hogy az összes vizsgált tankönyv (az 1989 előttiak is) alapvetően semleges, sőt közömbös (egy esetben kissé negatív: Dušan Kováč 2012-es kötete)⁹ prezentálja az Osztrák–Magyar Monarchiát mint a háborút kezdő egyik *nagyhatalmat*. Egy jelenség azonban feltűnt (annak alapján, hogy módunk volt vizsgálni nemcsak az egyetemes történelmet, hanem a szlovák nemzeti történelmet tárgyaló tankönyveket is). Mégpedig az, hogy amíg az egyetemes történelemmel foglalkozó tankönyvekben következetesen semleges a tankönyvi szöveg hozzáállása az Osztrák–Magyar Monarchiához, addig a nemzeti történelmet taglaló tankönyvekben „nemzetibb” a hangnem, és ez utóbbi tankönyvek hajlamosabbak elítélőbben megnyilvánulni a Monarchiával vagy Magyarországgal szemben (mint pl. Róbert

Letz kilencedikeseknek szóló tankönyve).¹⁰

Az egyik, egyetemes történelemmel foglalkozó tankönyv így írja le a világháborút megelőző időszak nagyhatalmi törekvéseit: „*Ausztria–Magyarország is állandó készültségben élt. Nem elégítette ki Bosznia–Hercegovina anektálása. Meg akarta gyengíteni Szerbiát, és kiszorítani az orosz befolyást a Balkánról. Franciaország viszont Németország gyengítésére törekedett, hogy újra visszaszerezhesse Elzász–Lotaringiát.*”¹¹ Korántsem semleges hangvételű egy másik kötetből vett példa: az első világháborús tananyag negyedik sorában ezt olvashatjuk: „*Minden háborúellenes tüntetést szigorúan büntettek. Ezért a háborút ellenzők százai jutottak börtönbe és kerültek rendőri felügyelet alá az egész Osztrák–Magyar Monarchiában, köztük sok szlovák is. Az országban eluralkodott a szigorú cenzúra.*”¹² Ugyanebben a tankönyvben így írnak a lázadó szlovák katonák kivégzéséről: „*Az osztrák–magyar hadsereg legismertebb és legszigorúbban megbüntetett lázadása a szlovák katonák lázadása volt a szerbiai Kragujevacban, 1918. június 2-án. A lázadást leverték, 44 szlovák katonát halálra ítélték és lelőtték. További katonai lázadások voltak még szlovák területeken Pozsonyban, Trencsénben, Rimaszombatban, Sároseperjesen és más városokban.*”¹³

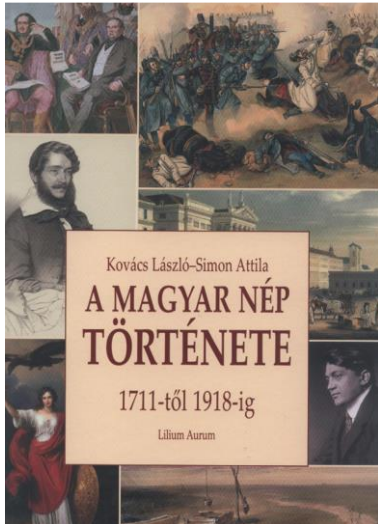
1.4. A háború kezdetének és végének értékelése

A vizsgált tankönyvek egyik felében az első világháború kezdete és vége semleges vagy közömbös módon jelenik meg. A másik felük viszont egyértelműen ellenséges módon viszonyul a Monarchiához, attól mintegy érzelmileg elhatárolja magát. Az 1968-as tankönyv „imperialista háború”-nak nevezte az első világháborút, amelyet „*Németország robbantott ki*”, de abban „minden imperialista ország bűnös volt”, és „*egy-egyedül Szerbia háborúja volt igazságos, mert a nemzet függetlenségét védte*”.¹⁴ 1989 után a tankönyvekből eltűnt az „imperialista” kifejezés, azonban a Monarchiától való elhatárolódás, eltávolodás megmaradt, csupán egy-egy tankönyvben (korántsem mindben) átalakult szlovák szempontú nacionalizmussá. 1998-ban azt olvashatták a tanulók, hogy „*A szlovákok ellenszenvvel fogadták a háború kirobbanásának hírért. A szlovákság inkább Ausztria–Magyarország ellenfeleivel, a szláv Oroszországgal és Szerbiával szimpatizált*”.¹⁵

Vajda Barnabás: Az első világháború a szlovákiai történelemtankönyvekben

Rendszerint semleges megközelítéssel jelenik meg az első világháború vége is. Bizonyos elfogultság csupán egy-egy ponton tapasztalható, mint pl. 1968-ban, amikor azt tudjuk meg, hogy „a háború befejezését Szovjet–Oroszország fejlődése siettette”,¹⁶ illetve helyenként a semlegesség egy megnyugtató *antant-szempontú semlegesség*.¹⁷

1.5. A háború résztvevőinek értékelése



Meglehetősen színes képet kapunk, amikor azt a kérdést tesszük fel, hogy a szlovákiai történelemtankönyvekben kik a *háború szereplői*, kik annak aktív résztvevői és/vagy szenvedő alanyai.

A „mi” és az „ők” szempontjából ritka a teljesen semleges tankönyv (mint pl. Marián Damankošé). Gyakoribb, hogy a szlovákiai történelemtankönyvek első világháborús alanyai az Osztrák–Magyar Monarchia keretei között maradnak. Ezekben a tankönyvekben nincs határozott kettősség: egyszerűen „osztrák–magyar haderő” van, így a veszteség is szó szerint „a Monarchia” vesztesége.¹⁸ Ennek megfelelően például a szlovák háborús katonai veszteségek sem önállóan jelennek meg, hanem az „osztrák–magyar haderő” együttes számában (az együttes veszteséget

legtöbbször 1 200 000 főben határozzák meg). Ritkaság, de tény, hogy egy-egy tankönyvben empátiát tapasztalunk a magyar emberi és területi veszteségek iránt: „A békeszerződés Magyarországgal, Trianon, 1920. június 4. A magyar békeszerződésre egészen 1920-ig kellett várni, aminek az oka egyfelől a zavaros belpolitikai helyzet volt, valamint az a tény, hogy az antant szövetségesek nem voltak hajlandók a kommunista országvezetéssel tárgyalni. [...] Magyarország területi veszteségei: a Csehszlovák Köztársaság részére: Szlovákia, beleértve a Csallóköz többségében magyarul beszélő lakosságát. Így került Csehszlovákiába néhány százezer magyar, akik a Csallóközön kívül Gömörben, a Bodrogközben és Kárpátalja déli részén a lakosság többségét alkották.”¹⁹ Összességében ezeket a „semleges” tankönyveket úgy értékelhetjük, hogy a szerzők bemutatják az Osztrák–Magyar Monarchia sorsát, de ők sem törekednek különösebben arra, hogy tisztázzák, a szlovákoknak volt-e közükhöz a Monarchiához vagy sem.

A legfinomabb nyelvi különbségtétel egyértelműen a szlovákiai magyar „belső fejlesztésű” történelemtankönyveket²⁰ jellemzi. Ezek a tankönyvek pontos különbséget tesznek „magyarországi katonák” és „magyar katonák” között, miközben azt is megállapítják, hogy a szlovák, ruszin és egyéb szláv nyelvű katonai alakulatok nem szívesen harcoltak a szintén szláv (szerb, orosz) ellenség ellen.²¹

A szlovákiai történelemtankönyveknek egy nem elhanyagolható részében mindazonáltal megjelenik az éles szembenállás „mi” és „ők” között az első világháború kapcsán. Az nem meglepő, hogy 1989 előtt a dichotómia „a szocialista pártok” és „a burzsoá imperialista pártok” között húzódott. 1989 után viszont több olyan tankönyv is a szlovákiai iskolákba került, amelyek kifejezetten éles különbséget tesznek „mi” és „ők” között. *A világ az új évszázadban* című tankönyvben például az osztrák–magyar haderő élesen különvált a szlovákoktól (mint néptől).²² Hasonlót tapasztalunk a Letz-féle tankönyvben, ahol a dichotómia a „magyar katonák” és a „szlovákok, szlovák nemzet, szlovák nép”²³ illetve „Szlovákia” mint földrajzi egység²⁴ között húzódik. Ezt a jelenséget nem lehet mással magyarázni, mint a tankönyvszerzők tudatos *kettős tendenciózusságával*, ami azt jelenti, hogy a tankönyvszerzők

Vajda Barnabás: Az első világháború a szlovákiai történelemtankönyvekben

egyfelől figyelmen kívül hagyják, szinte „lerázzák magukról” a Monarchiával való kapcsolat tényét. Másfelől nemzeti körvonalat adnak a helyzetnek azáltal, hogy (különféle nyelvi trükkök eredményeként) kihatározzák, eltávolítják (nem a szlovák katonát, hanem) a szlovák népet a Monarchiától, megszüntetve a kapcsolatot a Monarchiával olyan módon, mintha a szlovák népnek már a kezdet kezdetétől az önállóság lett volna a célja, feladata. Mindez azért elgondolkodtató, mert mind a régebbi, mind a legújabb történeti szakirodalom teljesen egyértelműen leírja, hogy a későbbi Szlovákia 1918 előtt a Monarchiának volt a része, hadserege a Monarchia serege volt,²⁵ és egyértelmű a szlovákság szerves kapcsolata is Magyarországgal. Mind a régebbi, mind az új szlovák történeti szakirodalom egyértelműen fogalmaz abban a tekintetben, hogy az *Osztrák–Magyar hadseregben szolgáló* szlovák katonák a Monarchia hadseregének 4 százalékát alkották,²⁶ és abban is, hogy a Monarchia összeomlásán belül a szlovákokat érintő katonai veszteségek 69 700 elesettet és 61 660 főnyi testi nyomorékot jelentettek. (Bár ez utóbbi két adat azért meglehetősen, mivel a két számot a későbbi Szlovákia területére vetítették vissza, márpedig annak 1920 után kb. a 10-12 százaléka magyar etnikumú volt.) A Monarchiától való elhatárolódás azért feltűnő jelenség, mert a 2012-ig megjelent tankönyvek egy része határozottan követi az 1978-as szintézis gondolatmenetét, olyannyira, hogy időnként bizonyíthatóan szó szerinti passzusokat emelnek át belőle, mint pl. a 44 szlovák katona kivégzésének a történetét Kragujevacban.²⁷

1.6. A világháború megítélése a nemzetiségek függetlensége kivívásának tükrében

Nem meglepő, hogy azokban a szlovákiai történelemtankönyvekben és tankönyvi fejezetekben, amelyek az első világháborúval a szlovák nemzeti történelembe ágyazva foglalkoznak, az első világháború egyértelműen úgy jelenik meg, mint a cseh és a szlovák nemzet, nép *függetlenségének* jelentős eseménye. Az azonban elgondolkodtató, hogy ez a jelenség (korlátozottabb mértékben ugyan, ámde észrevehetően) az egyetemes történelmi részekben is felbukkan. Amíg 1989 előtt a „nemzeti függetlenség” gondolata csak elvétve, s akkor is csak a szerbek kapcsán merült fel,²⁸ addig 1989 után ez a gondolat már sokkal hangsúlyosabb. Az 1995 utáni tankönyvekben²⁹ egyáltalán nem ritkák az olyan szövegek, amelyek a „függetlenség,” az „önrendelkezés” stb. fogalmak köré szervezik a világháborút. Általánosan jellemző, amit egy 2012-es tankönyvben *a háborúról mint nemzetiségi konfliktusról* olvasunk: „*Ausztria–Magyarország egy többnemzetiségű állam volt, ahol a nemzetiségi konfliktusok belülről gyengítették a birodalmat olyan mértékben, hogy a súlyos katonai konfliktus végül szükségszerűen annak megszűnéséhez vezetett.*”³⁰

1.7. A háttérország életének megjelenítése

Nem jellemző, hogy a korábbi vagy a jelenlegi szlovákiai történelemtankönyvek túlságosan beleérzően foglalkoznának az első világháború civil vonatkozásaival, különösen a hétköznapi emberek szenvedéseivel. Ellenkezőleg: az összes vizsgált tankönyvre az jellemző, hogy a hangsúly szinte kizárólag a világháború *katonai-hadi eseményeire* összpontosít, és ha felbukkan a szövegben a szenvedés, akkor az nem a háttérország, hanem a frontkatonák szenvedéseit írja le,³¹ vagy mutatja be képeken.³² Ez utóbbi tankönyvben (ritkaságként) nemcsak a lövészárkok-háború mindennapi nyomora jelenítődik meg, hanem a művésztaggal ellátott katonák sorsa is. A vizsgált tankönyvekben összességében csupán egy-egy rövid és nagyon általános kifejezés utal a „*lakosság mérhetetlen szenvedéseire,*”³³ ritkán „*a nők és a gyerekek súlyos megpróbáltatásaira,*”³⁴ amelyek „*szinte minden családot érintettek.*”³⁵

2. A tankönyvek leíró szövege

2.1. A hadtörténet súlya a tankönyvekben

A szlovákiai történelemtankönyvek túlnyomó többségében a vizsgált első világháborús fejezet terjedelmének minimálisan a felét olyan szöveg vagy kép teszi ki, ami *hadtörténetnek* nevezhető: hadüzenet, hadmozdulatok, fronthehelyzet, támadás stb. Mivel az 1989 előtti tankönyvekben is ugyanez volt a helyzet (sőt a vizsgált 1968-as könyvben ez az arány kb. 95 százalék), és a legújabb tankönyvek között is csak elvétve fedezünk fel olyat, amelyben minimális volna a hadtörténet (ebből a szempontból kivétel Dušan Kováčik 2012-es, kilencedikeseknek szóló tankönyve, amelynek a világháborúval foglalkozó 12 oldalából kb. egy oldal tekinthető hadtörténetnek), ezért e jelenség kapcsán azt a tendenciát lehet megállapítani, hogy az Alltagsgeschichte még mindig nem nyert teret a szlovákiai történelemtankönyvekben. Pedig a paradigmaváltás a mérvadó szlováktörténeti irodalomban már megtörtént: a rendszerváltozás előtti szintézissel ellentétben a 2008-as összefoglaló mű már igen gazdag és részletes társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális összefoglalást tartalmaz, mégpedig a legkiválóbb szlovák történészek, Elena Mannová, Roman Holec, Gabriela Dudeková és mások tollából.³⁶

2.2. Nemzetiségi katonák a Monarchia hadseregében

Hasonlóan az 1989 előtti tankönyvekhez, ahol igen gyakori volt a „szovjet” szó, viszont magyarokat, szlovákokat vagy más nemzeteket alig említettek, érdekes módon az 1989 utáni történelemtankönyvekben sem esik sok szó a Monarchia *nem magyar* katonáiról, miközben viszont bő terjedelemben tárgyalják, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia egy több-, sőt soknemzetiségű államalakulat volt! Két tankönyvben egyáltalán nincs szó a Monarchia nem magyar katonáiról,³⁷ egy harmadikban pedig vagy csak áttételesen,³⁸ vagy csak *apró betűs* didaktikai apparátusban utalnak erre a tényre.³⁹ Ez az utóbbi utalás különösen jellemzően mutatja a szlovák történelemtankönyvek „szétválasztó technikáját”. Miközben ugyanis a tankönyv 13. oldalán az első világháború katonai veszteségeit feltüntető táblázatban „Ausztria–Magyarország” mellett az 1 200 000-es számot látjuk (a szlovák áldozatok száma itt nincs külön feltüntetve), addig egy oldallal később – nem a főszövegben, nem is jól látható táblázatban, hanem – az „Érdekességek” között ezt találjuk: „Az osztrák–magyar hadsereg uniformisát viselő szlovák katonák legmeggrázóbb élményei és legvéresebb áldozatai... [...] Kb. 69 800 [szlovák katona] halt meg, és 61 680 lett maradandóan nyomorék.”⁴⁰ A tankönyvek egy másik csoportjában szintén *nem* említik meg azt a tényt, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia nem magyar népei is az osztrák–magyar hadseregben szolgáltak. Szó szerint említik viszont többször, hogy „sok szlovák az orosz hadsereggel szimpatizált,”⁴¹ valamint hogy a háború „az államok stabilitását veszélyeztette, főleg a nemzetiségileg nem egységes államokét, mint amilyen az Osztrák–Magyar Monarchia is volt.”⁴²

Nagyon érdekes, hogy a szlovákoknak a Monarchia hadseregében való katonai szolgálatáról a legegységesebben az elmúlt huszonöt év legnacionalistábbnak minősíthető szlovák történelemtankönyve fogalmaz.⁴³ Ez szó szerint és viszonylag bőven értekezik arról, hogy „a szlovák katonák” hol és milyen eredménnyel „harcoltak” az „osztrák–magyar hadsereg magyar ezredeiben” („slovenskí vojaci bojovali v uhorských plukov rakúsko-uhorskej armády”), sőt a szöveg több alkalommal kidomborítja a szlovák katonák sikereit.⁴⁴ Ugyanakkor az is jellemző, ahogy a szerző a szlovák katonák hadi erényeit a háború utáni világ *igazolására* futtatja ki: „A szlovák katonák a szerénységükkel és a nagybátorságukkal tűntek ki. Ezért is jelölte ki számukra a katonai vezetés a legnehezebb frontszakaszokat. Az osztrák–magyar

Vajda Barnabás: Az első világháború a szlovákiai történelemtankönyvekben

hadseregben azonban hatalmas különbség volt a tisztek és a közlegények között. Kevés tiszt érzett együtt a katonáival, akiknek viszont minden éhséget, fagyot és zaklatást el kellett viselniük. Azonban a katonákban ez csak tovább erősítette a meggyőződést, hogy a háború felesleges és értelmetlen, és hogy egy új, igazságosabb világot kell kialakítani.”⁴⁵ (a kiemeléseket az eredeti szövegből vettük át.)

2.3. A magyarok értékelése az első világháború kapcsán

A magyarok az első világháború kapcsán (is) a szlovák tanulók „*mumusai*”. Régebben osztályalapon voltak azok: „*A magyar sovíniszták ne követelhessék vissza az első világháború végén elveszített területeket*”,⁴⁶ újabban kissé tompítottabban. Az elmúlt huszonöt évszlovák történelemtankönyveinek egyik vörös fonala az, amit az egyik tankönyv így ír le: „*A magyar felsőbbség Szlovákiában üldözni kezdte a szlovák nemzetébresztőket*”, akik „*a nemzeti elnyomás alól akarták felszabadítani a nemzetet*”.⁴⁷ Az ilyen és efféle megfogalmazásokban több tragikus pont is van. Tartalmilag nagyon sajnálatos, hogy az efféle tankönyvi szövegek a maguk végtelenül elnagyoló technikájukkal képesek tiszta „*nemzeti logikai sort*” teremteni („*a magyar felsőbbség üldöz – szlovák nemzetébresztők – nemzeti elnyomás – felszabadulás*”). Másodsorban ezek a toposzok szinte szó szerint átvándorolnak egyik tankönyvből a másikba immár negyed évszázada, és sajnálattal kell megállapítanunk, hogy a jelenségtől a legliberálisabb szlovák történészek és az általuk jegyzett történelemtankönyvek sem mentesek, amint erről az alábbi idézet árulkodik: „*A szlovákság politikai képviselői a háború elején politikai semlegességet hirdettek. Nem akarták, hogy a magyar kormány egyetértést követeljen tőlük saját háborús terveihez. Megértették, hogy ha Németország és Ausztria–Magyarország elveszíti a háborút, akkor a szlovákok nemzeti jogokat szerezhetnek, és felszabadulhatnak a nemzeti elnyomás alól.*”⁴⁸ Az efféle passzusoknak azért is negatívabb a tartalmuk, mert a szövegkörnyezetük rendszerint a „terror”, „elnyomás”, „*a szlovák hazafiak megfigyelése*” stb. negatív konnotációjú kifejezésekkel van teletűzdelve („*terror, útlak, prenasledovanie slovenských národovcov*”⁴⁹), és ebben a környezetben „*a nemzeti elnyomás alóli felszabadulás*”, burkoltan bár, de érthetően, a magyarokra mint „elnyomókra” utal.⁵⁰

A magyar politikai elit megítélése tekintetében a vizsgált szlovákiai tankönyvek a 19. század végének sérelempolitikáját folytatják. Ez a sérelempolitika két praktikus „haszonnal” jár: egyfelől felmutatja a magyar állam szlovákok iránti könyörtelen elnyomó politikájának *kontinuitását* (lényegében az 1800-as évektől az első világháború végéig), egyben igen hangsúlyosan igazolja az első világháború végeredményének (szlovák szempontú) helyességét, igazságosságát. Összességében az állapítható meg, hogy a *magyarfóbia* hosszú ideje a témával foglalkozó szlovák historiográfia szerves része. Azonban még akkor is, ha nem vitatjuk el a szlovák historiográfia jogát az első világháború belső politikai hangulatának efféle értelmezéséhez, akkor is súlyos hibának minősíthető, hogy korszerű történelemtankönyvekben olyan szöveges passzusok és képek szerepeljenek, amelyek a magyarok elleni nyílt vagy burkolt *ellenségkép* kialakítására, fenntartására és továbbörökítésére alkalmasak.

2.4. A háborút lezáró békerendszer megjelenítése

Az 1989 előtti tankönyvek⁵¹ elítélik az első világháborút mint világméretű, erőszakos jelenséget, a békekötést pedig mint „a győztes imperialisták”-nak kedvező eseményt bélyegzik meg. A későbbi tankönyvek ehhez képest sokkal *semlegesebb* hangot ütnek meg a háború

végével és a békerendszerrel kapcsolatban. Hozzá kell tenni, hogy ez a semlegesség összességében a *győztes antant* szempontja, még pontosabban a megvalósult háború utáni rend *helyeslésének* és *elfogadásának* a szempontja (mint pl. *A világ az új évszázadban* című tankönyvben), amely nézőpont miatt a tanulóknak az lehet a végső benyomásuk, hogy az első világháború vége azért volt olyan, amilyen, mert úgy volt igazságos, a lezárásnak úgy kellett történnie.

3. A tankönyvekben szereplő források

3.1. Elsődleges források

Az 1989 előtti csehszlovák tankönyvekben szinte egyáltalán nem találunk forrásértékű elemeket, sem elsődleges szöveges forrás, sem tanulói elemzésre alkalmas képes forrásformájában. (Ennél a megállapításnál már csak az lehangolóbb, hogy forrás ugyan nincs bennük, de a leíró szöveg 90 százalékában a hadtörténet dominál, a maradék szövegben pedig a politikátörténet.) Ezzel szemben a rendszerváltás utáni *tankönyvfejlesztések* eredményeként az 1990-es évektől a szlovák történelemtankönyvek viszonylag sok primer és szekunder forrást tartalmaznak. A vizsgált történelemtankönyvekből csupán egyben nem található forrás (Marián Damankoš kötetében), egyben pedig kb. tíz százalék körül van a források aránya a téma leíró szöveges részeihez képest, és az is túlnyomórészt hadtörténeti jellegű (a Kodajová–Tonková szerzőpáros könyvében). A többi tankönyv viszont sok,⁵² vagy nagyon sok⁵³ forrást tartalmaz. A szlovákiai történelemdidaktika szempontjából jó hír, hogy a tankönyvekben közölt források tartalmukat tekintve többségükben *releváns* források, formájukat és didaktikai feladatukat tekintve pedig elég *változatosak*, amennyiben azok a hadüzenettől a személyes emlékiratokig, a magas diplomáciatörténettől a sajtóbeli karikatúrákig ívelnek. Erre az optimista képre sajnos elég nagy és sötét árnyékot vet több jelenség. Közülük a legfontosabb, hogy a szlovákiai pedagógiai praxisban az elmúlt huszonöt év alatt sem volt képes tartósan meggyökerezni a forrásalapú történelemtanítás. Mérvadó tudományos felmérés híján abból tudunk erre a leginkább következtetni, hogy Szlovákiában (több más, a közoktatásban tanított tantárgytól eltérően) nincsenek, egyszerűen *nem léteznek munkafüzetek* a történelemtankönyvekhez; efféle szlovák nyelvű tansegédlet 1989 óta nem jelent meg. Ráadásul a forráselemzés mint intenzív didaktikai eljárás nem is része a mindennapi szlovákiai történelemtanári praxisnak, sem általános iskolai, sem gimnazista szinten. Saját gyakorlatunk alapján, valamint informális megkérdezések alapján tudjuk, hogy a pedagógusok a legtöbbször vagy időhiányra, vagy a tansegédletek hiányára hivatkozva nem elemzik a diákokkal a tankönyvekben található történeti forrásokat. Kivételt képeznek azok a kollégák, akik saját maguk állítanak össze forrásfeldolgozó feladatsorokat – belőlük is akad szerencsére néhány. A mélyebb igazsághoz tartozik, hogy az egyetemi szakmai műhelyekből származó *tankönyves innovációkat* (amit a vizsgált tankönyvekben örömmel tapasztaltunk) nem követte az állam mint fundamentális iskolafenntartó tudatos tanártovábbképzési stratégiája. Egyszerűbben kifejezve: a tankönyvfejlesztés előrehaladt, a tanárok továbbképzése, az új módszerek megtanítása viszont nem történt meg.

3.2. A hadtörténeti források aránya

Az 1989 utáni tankönyvekben az első világháborút érintő tankönyves forrásokban kb. fele-fele arányban szerepelnek hadtörténeti és diplomácia- vagy politikátörténeti jellegű források; ez a helyzet pl. Dušan Kováčec 1996-os és 1998-as, valamint Róbert Letz tankönyvében. Más

tartalmú (pl. örömteli szórakozással, sporttal vagy élelmezéssel kapcsolatos, nőktől vagy anyáktól származó, esetleg a gyerekek életére vonatkozó) forrást csak elvétve találunk.

3.3. A magyarok megjelenítése a forrásokban

Sajnos, hosszabb ideje tudjuk, hogy a szlovák történelemtankönyvek egyik állandómotívuma a *magyarellenesség*. Pontosabban szólva egy olyan, magyarokra vonatkozó *ellenségkép-teremtésről* van szó, amely vagy szándékos, vagy csak gondatlanságból követik el, és amely hol burkoltan, hol nyíltan, hol verbálisan, hol képi formában bukkan fel. Mindenesetre egy jól kimutatható jelenségről van szó, amely semmilyen más nemzettel kapcsolatban nem tapasztalható, csak a magyarokra vonatkozóan, és amely minden feltáró szándékunk ellenére egyelőre kiirthatatlannak látszik még a legprogresszívabb didaktikai fejlesztéseket tartalmazó szlovák tankönyvekből is.

Az első világháborúval kapcsolatos jelen kutatásban is kimutathatóak ellenségkép-teremtésre alkalmas momentumok, mégpedig a vizsgált nyolc, eredeti szlovák nyelvű történelemtankönyvből legalább háromban: Dušan Kováčik 1998-ban és 2012-ben írt kötetében, valamint Róbert Letz tankönyvében. A két Kováč-féle kiadvány elsősorban leíró szövegében tartalmaz nagyszámú magyarellenés kitélt. A jelenség részleteiről a jelen tanulmány 2.3. számú fejezete szól részletesen, így csak azt ismétlem meg, hogy az ilyen és efféle magyarellenés megfogalmazásokban az a legsajnálatosabb, hogy azok a maguk *végzetlenül elnagyoló nyelvi technikájukkal képesek tiszta „nemzeti logikai sort” teremteni* („a magyar felsőbbbség üldöz – szlovák nemzetébresztők – nemzeti elnyomás – felszabadulás”).

Ez a fajta verbális ellenségkép-teremtés nemcsak a leíró szövegben, hanem a forrásokban is felbukkan, mint például az alábbi, a szlovák hazafi Vavro Šrobárhoz kötődő szöveges forrásban: *„A nyakunkra hágtak, közvetlenül a hátunk mögött hallgatóztak, hogy miről beszélgetünk. Ha otthon voltunk, gyanúsak voltunk, hogy árulást szövögetünk, ha a vasútállomáson mutatkoztunk, akkor azt rótták fel, hogy kémkedünk. Felnyitották a leveleinket. Terrorizáltak minket minden sarkon, vizslatták az arcunkat, a hangunkat, a mozdulatainkat. Minden büzlött az árulástól.”*⁵⁴ A forrásrészlet (amely Šrobár *Emlékeim a háborúból és a fogságról* címmel megjelent 1922-es emlékirataiból származik) egy konkrétan meg nem nevezett ellenségről szól, azaz egy *arctalan ellenségre* utal, azt vonja kérdőre, de amelyről a kontextus és némi gondolkodás után kideríthető, hogy a fő rosszat a magyar hatóságok képviselik.

Tény, hogy ez a fajta magyarellenesség nem direkt, tehát a tankönyves szöveg nem uszít nyíltan – *csak sugallja* a magyarok elleni ellenszenvet. Ez a jelenség pedagógiai szempontból annál visszásabb, mivel ezt az eredetileg szlovákok által szlovákul írt tankönyvet magyarra is lefordították, és nagyon sok szlovákiai magyar iskolában is használták mint egyetlen, a 9. évfolyamos tanulók számára hozzáférhető történelemtankönyvet. Informális helyzetekben nem egy szlovákiai magyar pedagógus panaszkodott arról, hogy a szlovákiai magyar gyerekek (számos korábbi történelmi korszak után) az első világháború kapcsán *is* azt az önbizalmukat romboló sugalmazást élik meg a tankönyvükben, hogy (egyszerűen szólva) a magyarok milyen sok rosszat tettek a szlovákok ellen.

Vajda Barnabás: Az első világháború a szlovákiai történelemtankönyvekben



A verbális és nonverbális ellenségkép-teremtés kombinált eszköze, ezzel együtt annak *rendkívül káros hatása* tapasztalható a Letz-féle könyvben, amelyről már említettük, hogy a vizsgált kötetek közül a legnacionalistább hangvételű, s korábban már idéztünk is a leíró szövegrészeiből. Ennek a 2000-es kiadású szlovák történelemtankönyvnek a magyarellenes gyűlöletkampánya két képen csúcsonylik ki a 10. és a 17. oldalon. Az előbbin egy csoport magyarsapkás-zubbonyos katona foszt meg rangjelzéseitől egy katonát, aki a megaláztatást vigyázzállásban tűri, és akin egy jellemzően szlovák combdíszítésű nadrágot látunk. Sajnos a kép (ami egy rosszul látható kisméretű rajz) aláírásának jelentése zavaros („A tisztí rangjelzéstől való megfosztás Juriga jelszava alapján: Borotváljátok meg!”), így egyáltalán nem segít hozzá a tanulóknak szánt üzenet megfejtéséhez. (Ferdíš Juriga a magyar országgyűlésszlovák nemzetiségű képviselője volt, aki a szlovák katonai éreynyekre hivatkozva követelt több politikai jogot a szlovákságnak). Marad a képről alkotott benyomás, amely a *magyar katonák között megalázott szlovák* motívumát sugallja.



A másik kép (amelyet az elmúlt években többször kifogásoltunk szóban és írásban, magyarul, szlovákul és angolul egyaránt) az általunk ismert legdurvább magyarofób tankönyves kép, amely többszörös csúsztatásokkal azt sugallja, hogy a *magyar katonák szlovák nőket erőszakoltak meg*. A központi alak a kép hosszanti tengelyébe állított nő, akinek a lábánál egy gyermek fekszik. A képeslapon több dolog is a szlovákságra utal: a felirat nyelve („*Napomoc Slovensku!* – *Segítség Szlovákiának!*”), a szlovák címer a bal felső sarokban (három halmon kettős kereszt), továbbá a nő jellegzetes varkocsa és mellénye. A kép harmadik szereplője egy katona, akinek a magyarságára a jellegzetes magyar katonaruha és a bajusz utal, katonaságára pedig az egyenkabáton kívül a hátán lévő, felszúrt bajonettes puska.

Vajda Barnabás: Az első világháború a szlovákiai történelemtankönyvekben

Rendkívül zavaró (állításunk szerint szándékosan megtévesztő), hogy a képnek két felirata van. Az egyik a kép saját (kortárs) felirata, amely az eredeti képi forrás része, és amely ezt mondja: „*Segítség Szlovákiának!*” A másik felirat szerint, ami a tankönyvszerzők által jegyzett képaláírás: „*Egy képeslap Szlovákia megsegítésére a magyar bolsevikok támadása ellen*” (Pohľadnica na pomoc Slovensku proti útoku maďarských bolševikov). A két képfelirat azért zavaró, mert ha nem lenne a képaláírás, akkor nem gondolnánk, hogy a férfi *bolsevik*. Magán a képen semmi sem utal a férfi bolsevik voltára, például jellegzetes bolsevik csúcsos sapka vagy sapkára tűzött ötágú csillag formájában.

E tankönyvi kép magyarellenes, gyűlöletkeltő jellege a kép lehetséges interpretációiban manifesztálódik. A képen vélt cselekvés alapján ugyanis a katona megragadja a nő szoknyáját, kiköti annak lábát, majd vélhetően meg fogja erőszakolni őt – mi egyéb miatt nincs a katonán nadrág? Az élettelenül heverő gyermeki test felett mártírként álló asszony megkötözött teste a gyenge, védtelen és kiszolgáltatott nőt ábrázolja. Az a tény, hogy egy csonka fához van kötözve, az ártatlan áldozat helyzetébe, már-már Jeanne d’Arc-i pozícióba helyezi őt. Minderre ráadásul a kép azt is sugallja, hogy a katona és a háttérben égő falu között összefüggés van, azazhogy a katonának köze van a falu kirablásához, felégetéséhez.

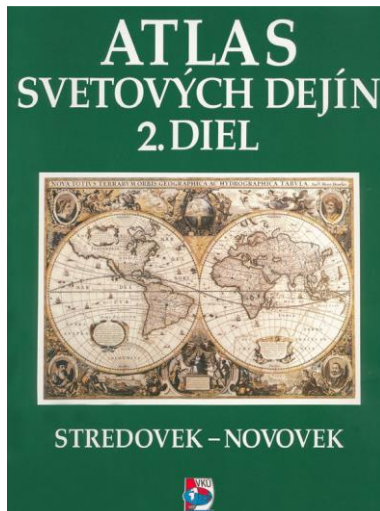
Nincs szükség rá, hogy a képet beillesztjük az első világháború alatt általános németellenes propaganda paradigmájába („barbár hunok”), így rámutassunk, hogy az itt tapasztalható jelenség nem egyedí. Azt azonban szögezzük le, hogy a kép a magyart mint fajtát általánosítja, és a képaláírással ellentétben nemcsak a bolsevikokra, hanem általában minden magyarra vonatkozik, s mint ilyen, egy *tankönyvben* (félrevezető felirattal ellátva) *elfogadhatatlan módon gyűlöletet szít*. Megjegyzem még, hogy ezt a könyvet mint a 8. osztályosok számára készült alternatív tankönyvet jóváhagyta a szlovák oktatási minisztérium (3899/97-151. szám alatt 1997. augusztus 13-án), és ezen a hibán még az sem enyhít, hogy tudomásunk szerint viszonylag kevés szlovákiai iskolában használták.

4. A tankönyvekben szereplő térképek

4.1. A Magyar Királyság megjelenítése

Amennyiben az első világháborúba beleértjük a háború utáni államhatárok kérdését is (ami a szlovákiai tankönyves értelmezésekben nem automatikus, pontosabban a szlovák értelmezések egy részében ez már nem a háború, hanem a csehszlovák állam megalakulásának a része), akkor az állapítható meg, hogy a szlovák történelemtankönyvek többsége nem ábrázolja térképen az első világháború *előtti* és *utáni* határállapotokat, vagy ha mégis, akkor azt sajátos módon teszi.

A régebbi tankönyvekben általában egyáltalán nincs térkép (pl. Jaroslav Charvát: Világtörténelem), az újabbak közül pedig a kisebbséget alkotják azok, amelyekben jól láthatóan, egyértelműen és határozottan ábrázolódnak az 1918/1920 előtti és utáni Közép-Európa.⁵⁵ Dušan Kováčik 1998-as tankönyvében csak a háború utáni határok jelennek meg,⁵⁶ és problémásak az 1962-es történelmi atlasz⁵⁷ térképei is, amennyiben egyetlen térkép viseli *Az első világháború* címet,⁵⁸ rajta egy felületen és ezért alig láthatóan ábrázolva az 1918 előtti és utáni állapotokat. Közben viszont a következő három oldalon részletes térképeket látunk az egyes frontok kiemelésével (41. a, b, c jelzésű kistérrképek), valamint a szovjet-oroszországi helyzettel.⁵⁹



A „szétválasztó technikát” nemcsak a tankönyvek, hanem a történelmi atlaszok is előszeretettel alkalmazzák. Az említett iskolai atlasz több oldallal az első világháború témája után, *A fasizmus és a náciizmus fellépése az 1. és a 2. világháború között* címmel közöl egy olyan térképet, amely valójában az első világháború utáni határváltozásokat ábrázolja.⁶⁰ Vagyis ez az atlasz (akárcsak több tankönyv) is sikeresen el- és szétválasztja egymástól a Monarchia előtti és utáni időket. Még különösebbek a Damankoš-féle tankönyvben található térképek. A 33. oldalon két térképet szerkesztettek egy oldalra, egymás alá: az *Európa az első világháború előtt* és az *Európa az első világháború alatt* címűt,⁶¹ vagyis két olyan (egyébként fekete-fehér) térképet, amelyeken történetileg irreleváns változások vannak, legalábbis az 1918 utáni

határváltozásokhoz képest. Közben pedig az első világháború utáni határállapotokról ugyanebben a tankönyvben 62 oldallal később (!), és már a két háború közti korszak kapcsán van egy térkép.⁶² Van tankönyv, amelyben csak az 1918 utáni állapot van benne,⁶³ és ugyanezt az elválasztó technikát alkalmazza még két könyv: a Kodajová–Tonková szerzőpáros kötete, amelyben van két jó térkép 1918 előtről és utánról, de azok egymástól nagyon sok oldalnyi távolságban találhatóak (az első a 19., a második a 34. oldalon), valamint az 1996-os atlasz,⁶⁴ amelyben van ugyan egy 1918 előtti térkép (a 17. oldalon), a világháború utáni helyzet azonban csak jóval hátrébb, a 29. oldalon látható.

4.2. A Monarchia utódállamainak megjelenítése

A vizsgált tankönyvek egyik felében az egész 1918 után átalakult térség jól látható a térképeken, beleértve az új államhatárokat és a kisantant térséget is.⁶⁵ A tankönyvek másik felében és egyes iskolai történelmi atlaszokban viszont Szlovákia egy *kiszakított térségként* jelenik meg. Ez azt jelenti, hogy mind a tankönyvi leíró szövegben, mind a térképes ábrázolásokon Szlovákiát a tanulók úgy tapasztalják meg, mint *mással össze nem függő országot vagy területet*. A jelenség egy nyelvi bravúrra támaszkodik, mivel a szerzők sehol sem mondják ki vagy írják le, hogy Szlovákia független terület vagy ország lett volna, azonban a tankönyves szövegek és képek ezt sugallják, erre utalnak. Határozottan ilyen pl. Dušan Kováčik 1998-as tankönyve, amely nagyon intenzíven utal szövegesen az önálló szlovákokra és Szlovákiára, már egyetlen oldalának kvantitatív elemzése is jól megmutatja a tendenciát:

Szó szerinti utalások száma:

- Ausztria–Magyarországra: 7 db
- magyarokra: 2 db
- szlovákokra, szlovákságra (mint népre, nemzetre): 11 db
- Szlovákiára (mint konkrét geográfiai egységre): 6 db⁶⁶

Más könyvek is alkalmazzák ugyanezeket a nyelvi megoldásokat, amelyekben azt olvashatjuk, hogy „Szlovákia”, „szlovák katonák”, „szlovák területek” (köztük Zólyom és Bártfa mellett konkrétan felsorolva Érsekújvár és Komárom is...).⁶⁷ Egyes könyvek azzal tűnnek ki, hogy Szlovákiát a képes didaktikai apparátus részeként vagy kiszakított változatban látjuk,⁶⁸ vagy olyan államhatárok között jelenítik meg Csehszlovákiát már az 1914–1915-ös háborús időszakban, amely határok a valóságban csak 1918-ban és utána nyertek formát.⁶⁹

Véleményünk szerint az 1918 előtti és utáni földrajzi állapotok, valamint a szlovákságnak első világháborús pozíciója, szerepe (hogy mely oldalon álltak) a legtöbb

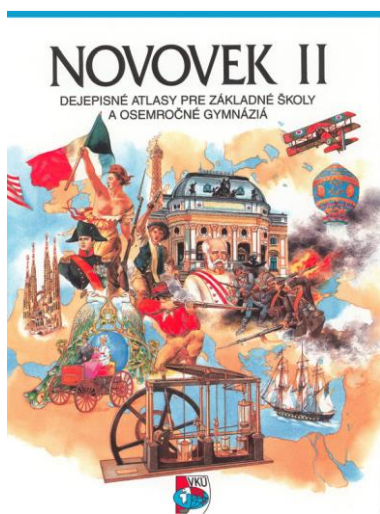
Vajda Barnabás: Az első világháború a szlovákiai történelemtankönyvekben

tankönyvben és történelmi atlaszban *szétválaszthatatlanul összemosódik*. Jellemző az 1998-as iskolai atlasz,⁷⁰ amely térképeken kívül leíró szövegeket és feladatokat is tartalmaz, sajnos többségében rendkívül megtévesztőeket: „Szlovákia lakosságának a háború nehéz ellátási helyzetet jelentett a hátszágban, valamint azt, hogy a férfiak kötelesek voltak berukkolni a hadseregbe. Voltak itt internáltak is, valamint háborús termelésre kötelezett antant-foglyok. Csehek és szlovákok 1914 őszétől harcoltak mint önkéntesek Franciaország és Oroszország hadseregeiben, 1917-től a csehszlovák légiókban Oroszországban és Franciaországban, és 1918-tól Itáliában.”⁷¹ Az efféle szövegek, amelyekben egyetlen bekezdésben keveredik össze a háború alatti élet a monarchiabeli szlovákok antant-kapcsolataival, kísérve és támogatva a tankönyvek nem egyértelmű leíró textusaival, a tanulókat teljesen összezavarják.

Ugyanebben a történelmi atlaszban szerepel egy hosszabb (15 tételből álló) kérdés- illetve feladatsor is, amely tovább fokozza a homályt és kavarodást:

- „10. kérdés: Hogyan fejezték ki a szlovák katonák a vonakodásukat, hogy nem akartak az *osztrák* hadseregben harcolni?
- 12. kérdés: Hogyan formálódott Szlovákiában a *hazai ellenállás*?
- 13. kérdés: Hol és mikor formálódtak fokozatosan a *csehszlovák külföldi katonai egységek*? Mely csatákban tűntek ki különösen a szlovák katonák az *antant oldalán*? Hol történtek a szlovák katonák legjelentősebb *lázadásai*?”⁷²

A régebbi és az újabb történelmi szintézisekre nemcsak az jellemző, hogy sokkal világosabban és érthetőbben fogalmazzanak a részletek terén (pl. sokkal jobban kifejtik az ellenállás fogalmát),⁷³ hanem a szakkifejezésekkel is sokkal óvatosabban bánnak, mert például nem Szlovákiáról, hanem „a mai Szlovákia területéről” beszélnek,⁷⁴ olyannyira, hogy



néha még a „szlovák ezredek” kifejezést is idézőjelben közlik („Slovenské” pluky).⁷⁵ Bár tény, hogy a feladatok mellett közölt térkép *színeiből* egyértelmű, hogy a később létrejött Szlovákia területe az Osztrák–Magyar Monarchián belül volt, s így e területek lakosai a központi hatalmak hadseregének részei voltak, ezt a *ki nem mondott tudást* többszörösen megingatják nemcsak a térképeket kísérő leíró szövegek, hanem a térképekhez csatolt feladatok is, amelyek egymásnak ellentmondó módon az „*osztrák* hadseregben” szolgáló „szlovák katonákról” szólnak, majd a „szlovákiai *hazai ellenállást* és a „szlovák katonák *lázasait*” firtatják (kik ellen?), végül a „*csehszlovák külföldi katonai egységekről*” beszélnek, amelyek során a „szlovák katonák az *antant oldalán*” harcoltak.⁷⁶

5. Összefoglalás

5.1. A tankönyvek változása a rendszerváltás óta

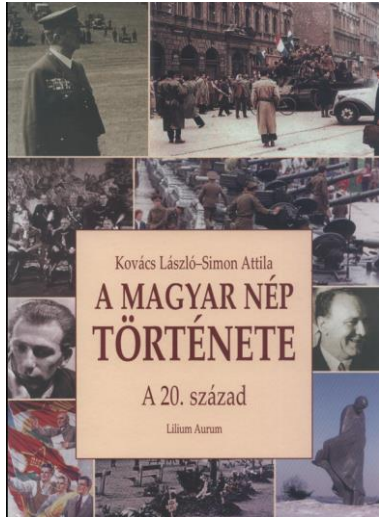
A rendszerváltás óta a szlovákiai történelemtankönyvek (mind a szlovák, mind a magyarnyelvűek) igen jelentős pozitív irányú didaktikai fejlődésen mentek keresztül. Az ittvizsgált téma szempontjából nagyon sok javulás történt, összességében igen nagy mértékben objektívizálódott az első világháborúnak a szlovák tankönyvekben bemutatottképe és folyamata. Ugyanakkor mind szakmai, mint *kisebbségi szempontból* nagyon sokjavítanivaló tartalmi és didaktikai jelenséget lehet felfedezni a tankönyvekben, amelyektovábbi jelentős

Vajda Barnabás: Az első világháború a szlovákiai történelemtankönyvekben

finomításokat igényelnek, például annak érdekében, hogy együtteserővel kiküszöböljük az ellenségkép-kialakításra alkalmas szövegeket, képeket, nyílt vagy burkolt utalásokat belőlük.

5.2. Magyar nyelvű tankönyvek Szlovákiában

Szlovákia (éppúgy, mint korábban Csehszlovákia 1945–1993 között) a *szlovákból magyarra fordított központi tankönyvek politikáját folytatja*. Ez azt jelenti, hogy alaphelyzetben a szlovákiai magyar iskolákban a központilag meghatározott szlovák állami művelődési tartalmi előírások alapján és szlovák szerzők által szlovákul írt, majd magyarra lefordított tankönyvekből tanítják a történelmet. Hozzá kell tenni, hogy a szlovákiai magyar szakmai



közösség (történészek és történelemtanárok) 1989 óta szorgalmazza, hogy létezzenek önálló történelem művelődési programok és „belső fejlesztésű” történelemtankönyvek mindeniskolai szinten – ez idáig kisebb-nagyobb sikerrel. A szlovák állam ráhatása a szlovákból magyarra fordított tankönyvekre egy-egy területen nagyon káros. Például akkor, amikor a magyarellenesség a tankönyvekben nem direkt – csak *sugallja* a magyarok elleni ellenszenvet.

Az elemzésünkben is szereplő két magyar fejlesztésű kötetet⁷⁷ a magyar tanítási nyelvű iskolákban alkalmazzák a szlovákból fordított történelemtankönyvek mellett, kiegészítő anyagként. Érdeemes megemlíteni, hogy míg a közoktatásban használt tankönyvekhez a diákok ingyenesen juthatnak hozzá, addig ezeket a köteteket meg kell vásárolniuk.

IRODALOM

A vizsgált tankönyvek jegyzéke kronológiai rendben:

- CHARVÁT, Jaroslav (1968): *Világtörténelem. Az általános középiskolák I. és II., s a középfokú szakiskolák I. osztálya számára*. Slovenské pedagogické nakladateľstvo. Bratislava, 601.
- KOVÁČ, Dušan és mtsai (1996): *A világ az új évszázadban*. 8. osztályosok számára. Orbis Pictus Istropolitana. Bratislava, 63.
- KOVÁČ, Dušan és mtsai (1998): *Szlovákia az új évszázadban*. 9. osztályosok számára. Orbis Pictus Istropolitana. Bratislava, 71.
- LETZ, Róbert (2000): *Dejepis pre 9. ročník základných škôl*. 9. osztályosok számára. Slovenské pedagogické nakladateľstvo. Bratislava, 94.
- KOVÁČ, Dušan és mtsai (2012): *9 dejepis. 9. osztályosok számára*. Orbis Pictus Istropolitana. Bratislava, 127. (http://vaqdsz.edupage.org/files/Tortenelem_9.pdf)
- DAMANKOŠ, Marián (2005, 2011): *Svetové dejiny III*. Középiskolások számára. Vyd. Eurolitera. Bratislava–Prešov.
- KODAJOVÁ, Daniela – TONKOVÁ, Mária (2006): *Dejepis – svetové dejiny*. 3. gimnazisták számára. Slovenské pedagogické nakladateľstvo. Bratislava, 187.

Vajda Barnabás: Az első világháború a szlovákiai történelemtankönyvekben

- KRATOCHVÍL, Viliam – MLYNARČIKOVÁ, Hana (2007): *Maturita po novom – Dejepis. Érettségire felkészítő tansegédlet.* Slovenské pedagogické nakladateľstvo. Bratislava, 117.
- KOVÁCS László – SIMON Attila (2000): *A magyar nép története 1711–1918.* LiliiumAurum. Dunaszerdahely.
- KOVÁCS László – SIMON Attila (2000): *A magyar nép története – A 20. század.* Liliium Aurum. Dunaszerdahely.
- VOKÁLEK, Vladimír és mtsai (1962): *Školský atlas svetových dejín. Ústredná správa geodézie a kartografie.* Bratislava.
- MANDELOVÁ, Helena és mtsai (1998): *Novovek – dejepisné atlasy pre základné školy a osemročné gymnáziá.* Vojenský kartografický ústav Harmanec. Harmanec.
- VAŠEK, Jaroslav és mtsai (1996): *Atlas svetových dejín – stredovek a novovek.* Vojenský kartografický ústav Harmanec. Harmanec.

A téma kutatásához és értelmezéséhez felhasznált szlovák nyelvű összefoglaló jellegű történeti munkák:

- KOVÁČ, Dušan és mtsai (2008): *Slovensko v 20. storočí. II. zväzok. Prvá svetová vojna 1914–1918.* VEDA Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Bratislava.
- KOVÁČ, Dušan és mtsai (2013): *Slováci pri budovaní základov Československej republiky.* Literárne informačné centrum. Bratislava.
- TIBENSKÝ, Ján és mtsai (1978): *Slovensko. Dejiny. 2. vyd. Obzor.* Bratislava. (főleg 652–682.)

JEGYZETEK

- ¹ A tanulmány megjelent: *Az első világháború a szomszédos országok és hazánk történelem-tankönyveiben.* Szerk.: PEREGI Tamás. Oktatókutató és Fejlesztő Intézet, Budapest, 2015. 96-113.
- ² DAMANKOŠ, Marián (2005, 2011): *Svetové dejiny III. Középkorok számára.* Vyd. Eurolitera, Bratislava-Prešov.
- ³ Uo. 34., 37.
- ⁴ TIBENSKÝ, Ján és mtsai (1978): *Slovensko. Dejiny. 2. vyd. Obzor,* Bratislava. 652-672.
- ⁵ Uo. 673-tól.
- ⁶ KOVÁČ, Dušan és mtsai (2008): *Slovensko v 20. storočí. II. zväzok. Prvá svetová vojna 1914–1918.* VEDA Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Bratislava. 295-től.
- ⁷ KOVÁČ, Dušan és mtsai (1998): *Szlovákia az új évszázadban. 9. osztályosok számára.* Orbis Pictus Istropolitana, Bratislava.
- ⁸ KODAJOVÁ, Daniela – TONKOVÁ, Mária (2006): *Dejepis–svetové dejiny. 3. gimnazisták számára.* Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava.
- ⁹ KOVÁČ, Dušan és mtsai (2012): *9 dejepis. 9. osztályosok számára.* Orbis Pictus Istropolitana. Bratislava. http://vagsz.edupage.org/files/Tortenelem_9.pdf (Utolsó megtekintés: 2016. június 5.)
- ¹⁰ LETZ, Róbert (2000): *Dejepispre 9. ročníkzákladných škôl. 9. osztályosok számára.* Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava.
- ¹¹ KOVÁČ, Dušan és mtsai (1996): *A világ az új évszázadban. 8. osztályosok számára.* Orbis Pictus Istropolitana, Bratislava, 8.
- ¹² Letz (2000) 6. (Kiemelések a szerzőtől.)
- ¹³ Uo. 12. (A kiemelt részeket az eredeti szövegből vettük át.)
- ¹⁴ CHARVÁT, Jaroslav (1968): *Világtörténelem. Az általános középiskolák I. és II., s a középfokú szakiskolák I. osztálya számára.* Slovenské pedagogické nakladateľstvo, Bratislava. 450.
- ¹⁵ KOVÁČ és mtsai (1998) 8.

- ¹⁶ CHARVÁT (1968) 482.
- ¹⁷ KOVÁČ és mtsai (1996) 16.
- ¹⁸ Uo., 13., KOVÁČ és mtsai (2012) 13., DAMANKOŠ (2005, 2011) 31., MANDELOVÁ, HELENA és mtsai (1998): *Novovek – dejepisné atlasy pre základné školy a osemročné gymnáziá*. Vojenský kartografický ústav Harmanec. Harmanec, 46.
- ¹⁹ Damankoš (2005, 2011) 41.
- ²⁰ KOVÁCS László – SIMON Attila (2000): *A magyar nép története 1711–1918*. Lilium Aurum. Dunaszerdahely., KOVÁCS László és Simon Attila (2000): *A magyar nép története – A 20. század*. Lilium Aurum. Dunaszerdahely.
- ²¹ KOVÁCS – SIMON 1711-1918 (2000) 61.
- ²² KOVÁČ és mtsai (1996) 13.
- ²³ Letz (2000) 6., 12.
- ²⁴ Uo. 6–13.
- ²⁵ TIBENSKÝ és mtsai (1978) 653, 654; KOVÁČ és mtsai (2008) 32–33., 68. stb.
- ²⁶ TIBENSKÝ és mtsai (1978) 658., KOVÁČ és mtsai (2008) 32.
- ²⁷ TIBENSKÝ és mtsai (1978) 654., 665.
- ²⁸ CHARVÁT (1968) 450.
- ²⁹ KOVÁČ és mtsai (1996), KOVÁČ és mtsai (1998)
- ³⁰ KOVÁČ és mtsai (2012) 14.
- ³¹ KODAJOVÁ – TONKOVÁ (2006) 18.
- ³² KOVÁČ és mtsai (2012) 15., 27.
- ³³ CHARVÁT (1968) 454.
- ³⁴ LETZ (2000) 8., KOVÁČ és mtsai (2012) 15., KODAJOVÁ – TONKOVÁ (2006) 18.
- ³⁵ KOVÁČ és mtsai (1998) 8.
- ³⁶ KOVÁČ és mtsai (2008) 169-204.
- ³⁷ DAMANKOŠ (2005, 2011), KODAJOVÁ – TONKOVÁ (2006)
- ³⁸ KOVÁČ és mtsai (2012) 14.
- ³⁹ Uo. 15.
- ⁴⁰ Uo. 13., 15.
- ⁴¹ KOVÁČ és mtsai (1998) 8.
- ⁴² Uo. 8.
- ⁴³ LETZ (2000) 6.
- ⁴⁴ Uo. 6.
- ⁴⁵ Uo. 6.
- ⁴⁶ CHARVÁT (1968) 501-502.
- ⁴⁷ KOVÁČ és mtsai (1998) 8.
- ⁴⁸ KOVÁČ és mtsai (2012) 14.
- ⁴⁹ Uo. 14.
- ⁵⁰ KOVÁČ és mtsai (1998) 8.
- ⁵¹ CHARVÁT (1968) 500.
- ⁵² KOVÁČ és mtsai (1998), KOVÁČ és mtsai (2012)
- ⁵³ KOVÁČ és mtsai (1996), LETZ (2000)
- ⁵⁴ KOVÁČ és mtsai (2012) 15.
- ⁵⁵ PI. KOVÁČ és mtsai (1996), LETZ (2000)
- ⁵⁶ KOVÁČ és mtsai (1998) 17.
- ⁵⁷ VOKÁLEK, Vladimír és mtsai (1962): *Školský atlas svetových dejín*. Ústredná správa geodézie a kartografie. Bratislava.
- ⁵⁸ Uo. 40.
- ⁵⁹ Uo. 40–43.
- ⁶⁰ Uo. 45.
- ⁶¹ DAMANKOŠ (2005, 2011) 33.
- ⁶² Uo. 95.
- ⁶³ KOVÁČ és mtsai (1998) 17.
- ⁶⁴ VAŠEK, Jaroslav és mtsai (1996): *Atlas svetových dejín–stredovek a novovek*. Vojenský kartografický ústav. Harmanec, Harmanec.
- ⁶⁵ KOVÁČ és mtsai (1996) 17., KOVÁČ és mtsai (2012) 29.
- ⁶⁶ KOVÁČ és mtsai (1998) 8.
- ⁶⁷ LETZ (2000) 16.
- ⁶⁸ Uo. 16.

Vajda Barnabás: Az első világháború a szlovákiai történelemtankönyvekben

⁶⁹ Uo. 13.

⁷⁰ MANDELOVÁ, Helena és mtsai (1998): *Novovek – dejepisné atlasy pre základné školy a osemročné gymnáziá*. Vojenský kartografický ústav Harmanec, Harmanec.

⁷¹ Uo. 44.

⁷² Uo. 44.

⁷³ TIBENSKÝ és mtsai (1978) 660.

⁷⁴ KOVÁČ és mtsai (2008) 34–35.

⁷⁵ Uo. 35.

⁷⁶ Mandelová és mtsai (1998) 44.

⁷⁷ KOVÁCS – SIMON 1711–1918 (2000) KOVÁCS – SIMON 20. század (2000)